

REDACTIE RENUS
Geregracht 50
2311 PB LEIDEN

TPG Post

Port betaald
Port payé
Pays-Bas

DRUKWERK

RENUS

Mededelingen van de AWN

AWN - afdeling Rijnstreek
GEREGRACHT 50
2311 PB LEIDEN.

2004 - NUMMER 1

- Lezingen
- Toekomstplannen
- Bibliotheek
- Expositie

Renus is een uitgave van de afdeling Rijnstreek van de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland (A.W.N.) en verschijnt tenminste tweemaal per jaar. Oplage ca. 200 stuks. Redactie: P.J.M. de Baar.

Gegevens uit *Renus* mogen worden overgenomen, mits met voldoende bronvermelding, en er een kopie van het artikel, waarin gegevens uit *Renus* werden verwerkt, aan de redactie wordt gestuurd.

+++++

Vondstmeldingen

Als u iets gevonden heeft, waarvan u denkt dat het van belang kan zijn, of als u weet dat anderen vondsten hebben gedaan, belt u dan a.u.b. met een van de volgende mensen:

Dick van der Kooij, Welterdreef 93, 2253 LJ Voorschoten, tel. 071-5764072
 Leo den Hollander, Coornhertstraat 55, 2332 AP Leiden, tel. 071-5312172
 Suus Sprey, Burg. Visserpark 14, 2405 GR Alphen a/d Rijn, tel. 0172-494986
 Ook houden wij ons aanbevolen voor melding van plaatsen waar graafwerkzaamheden plaats (gaan) vinden. Help mee het bodemarchief te redden: een kleine vondst kan het begin van iets belangrijks zijn!

Meehelpen met de opgravingen?

Heeft u belangstelling om actief deel te nemen aan het veldwerk, dan kunt u bij bovengenoemde personen vernemen welke projecten in uitvoering zijn of binnenkort zullen komen en voor de preciese gegevens over plaats en tijd. Met nadruk wordt erop gewezen, dat ervaring absoluut niet vereist is.

Restaureren, tekenen en vondstverwerking

Deze werkzaamheden vinden plaats in onze werkruimte, Geregracht 50 te Leiden, elke maandag (behoudens als er een feestdag of lezing is).

Opgave nieuwe leden

Nieuwe leden kunnen zich aanmelden bij het Bureau AWN, Herengracht 474, 1017 CA Amsterdam. Het basislidmaatschap kost € 36,50 per jaar. Leden ontvangen zesmaal per jaar het tijdschrift *Westerheem*. Nieuwe leden worden persoonlijk uitgenodigd voor een eerste kennismaking met de afdeling.

UITNODIGING VOOR HET BIJWONEN VAN DE LEZINGEN op maandag 19 januari en 29 maart 2004.

Gemeentearchief Leiden, ingang Boisotkade 2A te 20.00 uur. Toegang gratis.

Maandag 19 januari: Henk van der Velden en Menno Dijkstra:

Het verborgen verleden van Zanderij Westerbaan

In de loop der tijden heeft Zanderij Westerbaan ten zuiden van Katwijk meer opgeleverd dan alleen maar zand. Reeds rond het midden van de 19^e eeuw en in de jaren '30 van de afgelopen eeuw werden tijdens de afzandingswerkzaamheden allerhande oudheden gevonden, die dateerden uit de Romeinse tijd en de vroege Middeleeuwen. Ten tijde van de voorbereiding van woningbouw in de Zanderij meende men dat veel van deze archeologische resten reeds verloren waren gegaan, maar onverwacht bleken toch nog veel sporen bewaard gebleven, dankzij de beschermende werking van het duinzand.

Door noodopgravingen in 1996 en 1997 kon een gebied van 1,6 ha worden onderzocht, hetgeen een schat aan gegevens heeft opgeleverd. Gevonden werd een omheind en omgreppeld erf, waar tussen circa 50 en 200 na Chr. wellicht twee of drie boerderijen hebben gestaan. Op het erf waren verder diverse voorraadschuurtjes (spiekers) en houten waterputten aanwezig. De economie van de nederzetting was blijkens de gevonden dierenbotten - naast het houden van koeien, schapen en varkens - voornamelijk gericht op het fokken van paarden, wellicht voor het Romeinse leger dat in de directe nabijheid gelegerd was in forten als Valkenburg en *Lugdunum* bij Katwijk. Op korte afstand van de nederzetting is een grafveldje opgegraven, dat uit dezelfde periode dateert. Het bestond uit ongeveer 50 crematiegraven, die gegroepeerd lagen op en rond een lage, kunstmatig opgeworpen heuvel.

Bijzonder is dat ook enkele gebouwen lijken te zijn gevonden uit de laat-Romeinse tijd – een periode dat grote delen van het kustgebied ontvolkt raakten door de verslechterende economische en politieke situatie. Na een overstuivingsfase vond in de vroege Middeleeuwen opnieuw bewoning van het gebied plaats. Een deel van de resten daarvan is door hun hogere ligging ten prooi gevallen aan de afzandingswerkzaamheden, maar delen van mogelijk een drietal boerderij-erven, daterend tussen ongeveer 450 en 600 na Chr., kon worden opgegraven. Net als in nederzettingen elders in het kustgebied bestond het gebruikte aardewerk vrijwel uitsluitend uit geïmporteerde waren uit het Duitse Rijnland. De jongste aanwijzingen voor bewoning in dit gebied bestaan uit enkele scherven uit de late Middeleeuwen. Hierna viel het gebied ten prooi aan het oprukkende Jonge Duinzand, om eeuwen later weer een deel van zijn intrigerende geheimen prijs te geven.

Bij de opgraving werden de archeologen verrast door de bijzonder goede conservering van de archeologische resten, terwijl ze op voorhand pessimistisch

gestemd waren over de te verwachten resultaten. Hierdoor kreeg de opgraving het karakter van een noodonderzoek. Pas begin 2003 ontstond de mogelijkheid om de resultaten tot in detail uit te werken. Vanavond zullen de eerste resultaten daarvan worden gepresenteerd door Henk van der Velde en Menno Dijkstra. Centraal zullen het aanzien en de ontwikkeling van het Romeinse dorp staan en de huizenbouw in de Vroege Middeleeuwen.

Literatuur: H.M. van der Velde e.a., *Archeologisch onderzoek op de Zanderij-Westerbaan te Katwijk. Een voorlopig verslag.* (ongepubliceerd rapport Vestigia), Bunschoten 2001.

Maandag 29 maart: Rob Pex:

Het landgoed Wassergeest te Lisse.

Wassergeest ligt ten zuiden van 't Huys Dever aan de westkant van de Heereweg. Het is omstreeks 1660 gesticht door jhr. Adriaen van der Laen (1598-1680). Aanvankelijk bedroeg de omvang van de buitenplaats zo'n 32 morgen (ongeveer 25,6 hectare). Na 1840 is Wassergeest echter aanzienlijk groter geworden en spreken we dan ook van een landgoed. Na het overlijden van Van der Laen in 1680 werd Wassergeest gelegateerd aan Agnes van Wassenauer Obdam. Het buiten ging achtereenvolgens over in handen van Jacob, Johan Hendrik, Unico Wilhelm, Jacob Jan en Carel George van Wassenauer Obdam (1733-1800). Gedurende dit tijdvak veranderde op Wassergeest slechts weinig en werd het huis (dat meer een soort herenboerderij was) bewoond door tuinlieden, die de tuinen onderhielden voor de familie Van Wassenauer Obdam. Van 1681 tot circa 1791 waren dit bijna allen leden van de familie Ruigrok van de Werve.

In 1783 droeg Carel George van Wassenauer Obdam zijn Lissese bezit over aan Appolonius Jan Cornelis Lampsins, die nog maar een jaar eerder eigenaar was geworden van de naburige buitenplaats Grotenhof (de geschiedenis daarvan staat beschreven in R.J. Pex, *Knappenhof of Grotenhof te Lisse* (Lisse 1999) en zal tijdens de lezing in het kort aan bod komen). Grotenhof en Wassergeest bleven in een hand totdat ook Lampsins in de schulden kwam en beide bezittingen moest verkopen. Wassergeest kwam toen in bezit van Izaak van Buren uit Leiden, die vrij spoedig na de aankoop (in 1790) in het huis zijn intrek nam, samen met zijn vrouw Maria Meerburg. Van Buren heeft tot 1804 van zijn bezit genoten. In laatstgenoemd jaar moest hij, eveneens wegens schulden, de buitenplaats overdragen aan D.P.J. van der Staal van Piershil.

Er brak toen een nieuw tijdperk aan voor Wassergeest. Van der Staal heeft namelijk het oorspronkelijke bezit van 32 morgen aanzienlijk uitgebreid. Ook het huis Wassergeest werd aan een grondige verbouwing en uitbreiding onderworpen. In 1852 werd Wassergeest voor de derde maal in zijn bestaan verkocht. Nieuwe eigenaar werd jhr. Johan Frederik Steengracht van Duyvenvoorde. Deze stond echter

onder curatele en het buiten was ook niet voor hemzelf bedoeld: het werd namelijk verhuurd aan zijn zus Cecilia M. Steengracht, die tevens eigenares was van het nabijgelegen landgoed Keukenhof. Toen jhr. Steengracht in 1862 overleed, kreeg ze het ook in eigendom toebedeeld. Na haar dood in 1899 vererfde Wassergeest op haar dochter Cornelia Johanna van Lynden-van Pallandt. Inmiddels was het herenhuis reeds gedeeltelijk gesloopt en ingericht tot boerderij. Ook andere gebouwen vielen onder de slopershamer. Een andere belangrijke ontwikkeling in de tweede helft van de 19de eeuw was de intrede van de bloembollencultuur op Wassergeest. Via de reeds genoemde C.J. van Lynden-van Pallandt kwam Wassergeest in handen van de familie Van Rechteren Limpurg. De laatste eigenares uit deze familie heeft Wassergeest uiteindelijk tussen 1970 en 1997 in gedeelten verkocht. Zo werd in 1992 en 1993 het gedeelte van het landgoed dat zich bevond in de Lageveense polder verkocht aan de stichting Het Zuid-Hollands Landschap. Met de verkoop van de laatste percelen in 1997 kwam een einde aan het landgoed Wassergeest zoals dat zich in de 19^e en 20^e eeuw had uitgestrekt van de Heereweg in het oosten tot de Leidsevaart in het westen.

Tijdens de pauze en na de lezing zal er gelegenheid zijn om het boek in te zien en het aan te schaffen.

Voor de goede orde wordt er hier op gewezen dat op maandag 17 mei de Algemene Ledenvergadering zal plaatsvinden (te beginnen 19.30 uur); na afloop zal Dick van der Kooij ingaan op "Recent onderzoek" van onze afdeling. De stukken voor de vergadering zullen in de volgende *Remus* opgenomen worden.

QUO VADIS? De toekomst van AWN afdeling Rijnstreek

Waar gaat u heen? Deze vraag kan op twee manieren worden opgevat en dat is in dit geval de bedoeling. Enerzijds als een vraag aan onze leden, die als rechtgeaarde amateur-archeologen de veranderingen in de archeologische wereld met gefronste wenkbrouwen aanschouwen. Anderzijds als een vraag aan onze afdeling, die de mogelijkheid wordt geboden te verhuizen naar een ander gebouw. Beide vragen maken tevens deel uit van hetzelfde begrip, namelijk onze toekomst...

Over dit onderwerp vond op 15 december 2003 een bijeenkomst plaats in het Provinciaal Bodemdepot Zuid-Holland in Alphen aan den Rijn. Aanwezig vanuit de Provincie waren René Proos (provinciaal archeoloog) en Frits Kleinhuis (depotbeheerder). Onze AWN-afdeling werd vertegenwoordigd door schrijver dezes en Piet de Baar (bestuursleden), Dick van der Kooij en Suus Sprey

(veldwerkcoördinatoren). In deze nochtans aftastende bespreking was het belangrijkste thema: "Wat kunnen wij voor elkaar betekenen?"

Beginnen we met de eerste bovengestelde vraag. In de afgelopen *Westerheems* is de toekomstige weg die de amateur-archeologie reeds bewandelt terecht een terugkerende bron van zorgen. In de huidige situatie dreigt de succesvolle opname van de archeologie op beleidsniveau het Waterloo van de amateurs te worden. Een vreemde zaak natuurlijk, aangezien deze groep juist de harde kern vormt van het maatschappelijk draagvlak dat zij verwacht wordt te creëren! De 'amateurs' (is 'semi-archeologen' niet een beter, vriendelijker woord dat tegenwoordig dichter bij de waarheid staat?) worden geacht de ogen en oren van de vakwereld te zijn. Natuurlijk, dat zijn we vaak geweest en dat zullen we ook blijven, speciaal voor die gebieden die volgens de beleidskaarten weinig verwachtingsvol zijn. Door het getrouw insturen van vondstmeldingen kunnen we ervoor zorgen dat instanties of bedrijven die op zoek zijn naar gegevens voor hun studies, verantwoorde keuzes maken. Daarnaast hebben we als vrijwilligers nog voor ettelijke mensjaren genoeg in de depots liggen aan eigen activiteiten die nog niet zijn uitgewerkt en gepubliceerd. Hierbij is het belangrijk ons te realiseren dat hiervan de alleroudste vondstcomplexen, soms nagelaten door oudere of reeds overleden leden, volkomen nutteloos dreigen te worden bij gebrek aan enige informatie over waar, wanneer, waarom, waarmee en door wie het gevonden is. Retrogressief invullen dat ARCHIS-formulier, zou ik zeggen! Genoeg te doen dus, en ik weet zeker dat menigeen daar menig nuttig uurtje aan kan besteden, tot algemeen nut.

Voor onze ogen en oren nog genoeg werk, maar hoe zit het met onze handen? Mogen we die nog laten wapperen? Een groot deel van de leden ligt het werkelijk doen van opgravingen na aan het hart. Onderdeel uitmaken van het democratische poldermodel van de 'historische sensatie'. Linea recta oog in oog staan met het verleden. Sommige amateurs die het graven in het bloed hebben zitten, zijn in het recente verleden overgestapt naar stadsarcheologische diensten, die deze vrijwilligers goed kunnen gebruiken. Nu ook de stadsarcheologie zich voor de kwaliteitseisen en regelgeving van de KNA gesteld ziet, kan dit beperkingen opleveren. Het meegraven met opgravingsbedrijven, zoals tegenwoordig wel wordt geopperd, is makkelijker gezegd dan gedaan. Dit geeft verzekeringstechnische problemen voor het bedrijf (het is tenslotte geen AWN-activiteit en zij zijn eindverantwoordelijk) en niet elke amateur zal in officiële dienst willen treden om te kunnen graven. Het ziet er vooralsnog naar uit dat we wat opgraven betreft alleen nog in aanmerking komen voor de echte noodklusjes in gebieden die buiten de boot zijn gevallen en waar het alsnog inroepen van de profs niet meer mogelijk is. De tijd zal leren of we hiermee uit de voeten kunnen. Waar kunnen we anders nog expertise

in het veldwerk bijhouden? Hoe kunnen we anders jeugdige archeologen-in-de-dop inspireren? Gezien de verschillen in kennis en activiteiten tussen de verschillende afdelingen heeft een afdelingsgerichte aanpak door de beleidsinstanties de voorkeur. Praktijkgerichte regelgeving zonder veel bureaucratische rompslomp is een ander aspect dat het veldwerk werkbaar moet houden.

Enfin. Komen we toe aan de tweede vraag betreffende onze toekomstige behuizing. Al enige jaren bestaan er plannen bij de Provincie Zuid-Holland te komen tot een Provinciaal Archeologisch Centrum (PAC). De keus is hierbij gevallen op de binnenstad van Leiden. Het PAC moet functioneren als een regionaal kenniscentrum, waar het publiek terecht kan voor informatie en kleine tentoonstellingen. Semi-archeologen uit heel Zuid-Holland kunnen daarnaast gebruik maken van een kleine bibliotheek, het bekijken van een studiecollectie en het gebruik van was- en uitwerkruimtes. Bovendien bevindt zich in het PAC een dynamisch bufferdepot met plaats voor circa 500 dozen voor opgravingen die nog in behandeling zijn. Afgehandelde opgravingen zullen worden opgeslagen in het bestaande depot in Alphen aan den Rijn.

De locatie voor het PAC-ZH wordt het voormalige Weeshuis aan de Hooglandsekerkgracht № 17. Deze ruimte zal worden gedeeld met het Archeologisch Centrum van de Gemeente Leiden.

Mede gezien het feit dat onze afdeling is gehuisvest in de Sleutelstad, heeft de provincie aangeboden dat wij voortaan gebruik mogen maken van de gemeenschappelijke voorzieningen in het toekomstige PAC. In de praktijk betekent dit de verhuizing van onze werkruimte. De directe voordelen voor onze afdeling zijn natuurlijk duidelijk:

- een ruimere huisvesting met goede voorzieningen voor uitwerking, restauratie en tentoonstellingen
- archeologische kruisbestuiving van kennis met de vrijwilligers van de Gemeente Leiden
- korte verbindinglijn naar de Provincie ZH
- minder kosten

Bij noodsituaties zal het PAC-ZH ook ter beschikking staan aan andere archeologische verenigingen binnen de provincie, die tijdelijk uit de brand moeten worden geholpen.

Terecht stelt de provincie vervolgens wel de vraag wat wij voor hen kunnen betekenen. In hoeverre kunnen en willen leden de handen uit de mouwen steken voor zaken als het assisteren bij lezingen, inrichten van tentoonstellingen, ontvangen en wegwijs maken van bezoekers, bijhouden van de boeken- en studiecollectie,

suppoostdiensten etc.? Hier is door ons in eerste instantie voorzichtig positief op geantwoord, in die zin dat we eerst eens willen inventariseren hoe dit valt binnen de gelederen. Nog afgezien van de vraag hoeveel van dit werk vervuld gaat worden door de vrijwilligers van de Gemeente Leiden (die tenslotte ook van deze gemeenschappelijke voorzieningen gebruik maken) en de openingstijden van het gebouw, is een vraag in hoeverre de nu bestaande harde kern van actieve leden bereid is een deel van hun tijd hieraan te besteden. 'Voor wat hoort wat', zou ik zeggen. Maar wellicht zijn er ook leden die niet willen of kunnen graven of anderszins en bij het lezen van bovenstaande werkzaamheden langzaam maar zeker uit hun stoel opveren. **Laat het even weten wanneer je belangstelling hebt aan de secretaris** (020 – 6 83 81 34). Sommige dingen zijn gewoon een kwestie van de juiste persoon op de juiste plaats.

Alvorens het PAC-ZH geopend kan worden moet het echter wel verbouwd worden. Bij de concrete uitwerking van deze plannen zal de AWN mede betrokken worden. In concreto betekent dit dat – volgens de huidige schatting – eind 2005 de verhuizing een feit kan zijn.

Tot zover het voorlopige antwoord op de vraag waar dat toch heengaat met de afdeling Rijnstreek. Als u wilt bijdragen aan het antwoord: GRAAG.

Menno Dijkstra, secretaris.

Het Legaat Hans Hardenberg en onze bibliotheek.

Onze oud-voorzitter Hardenberg was bijna geobsedeerd door zijn hobby: de archeologie. Kosten, noch moeite, noch oneindig veel tijd, waren hem te veel om deze te bedrijven en vooral op de hoogte te blijven. Zeer veel uren moet hij besteed hebben in het uitzoeken, kopen en lezen van een flinke hoeveelheid boeken en aanverwant materiaal. Zoals al eerder gemeld werd na zijn overlijden uit handen van de familie Hardenberg een legaat archeologische boeken en tijdschriften ontvangen, naast documentatiemateriaal over Teijlingen en Dever. Onlangs werd daar nog weer het nodige aan toegevoegd: boeken, maar ook dia's, foto's en voorwerpen betreffende opgravingen, die Hans als veldwerkcoördinator heeft geleid. De eerste hoeveelheid boeken is geïnventariseerd door Piet de Baar en de tweede zal weldra volgen.

Dit stelt het bestuur voor een probleem: de bewaarcondities in ons pand aan de Geregracht zijn niet bepaald optimaal te noemen (vooral veel te vochtig) en de

mogelijkheden voor een adequate raadpleging, laat staan uitlening voor b.v. het maken van een fotokopietje bij een winkelcentrum of waar dan ook, zijn gering. Daarom is gezonnen op een betere plaats om de boeken onder te brengen. Een bibliotheek of archief lijkt dan een aangewezen onderkomen, maar die hebben zo ook hun problemen. Veel beter lijkt het om ze daar te stallen waar ze het meeste nut zullen hebben, zoals toch zeker ook in de geest van de erflater en schenkers moet liggen, te weten bij een ook overdag actieve club archeologen: in het Archeologisch Centrum van de gemeente Leiden aan de Hooglandsekerkgracht 17. Dit Centrum beschikt van zichzelf niet over geweldig veel literatuur en de daar werkende professionals en amateurs zullen er ongetwijfeld veel gemak van hebben, terwijl er veel kosten bespaard worden. Bovendien kunnen onze leden ze daar op heel wat uren van de dag inzien en eventueel kopietjes maken. Dit idee is besproken met mw. Brandenburgh, de gemeentelijk archeoloog van Leiden, en zij was direct zeer enthousiast en wil graag de ruimte beschikbaar stellen.

Vanzelfsprekend moet er nog wel enig werk verricht worden. Om de boeken te allen tijde als eigendom van AWN-afdeling Rijnstreek te kunnen kennen, zullen ze allemaal eerst gestempeld worden. Bovendien zal er een selectie gemaakt worden van die boeken die zo onmisbaar zijn voor het werk aan de Geregracht, dat ze daar achter moeten blijven (bijvoorbeeld voor het determineren). Uiteraard moeten ze van catalogusnummers voorzien worden, en alle titels volgens bepaalde vereisten ingevoerd in het bij het Archeologisch Centrum gebruikte computer-programma Access.

Vanzelfsprekend komt dan ook de vraag op hoe het zit met de boeken en aanverwant materiaal dat onze afdeling al vele jaren in de kelders van Geregracht 50 herbergt. Ook dit zal beter op zijn plaats zijn in het Archeologisch Centrum. Ook hier geldt dat de veelgebruikte naslagwerken vanzelfsprekend aan de Geregracht moeten blijven. En ook hier geldt dat de eigendom bij de afdeling Rijnstreek zal blijven. Maar dat zal pas aangepakt worden nadat het legaat-Hardenberg overgebracht is.

In dit kader is het wellicht zinvol erop te wijzen dat wanneer iemand oude publikaties over archeologie bezit en die met het oud-papier wil meegeven, onze afdeling graag tevoren even een blik wil werpen op wat er opgeruimd gaat worden. Zelfs oude Renussen en Westerhemen, waarvan je zou mogen verwachten dat wij die in veelvoud bezitten (hetgeen dus niet het geval is), zijn zeer welkom. Zo missen er in de 'ijzeren voorraad' aan Renussen enkele exemplaren (met name van voor 1988, maar ook – haast onbegrijpelijk – het exemplaar 2002 aflevering 3, met lichtgele kaft). En voor bijvoorbeeld de Westerhemen vanaf de eerste nummers tot en met 1955 is er een gegadigde: ons lid Ab van Grol is al tijdenlang op zoek naar deze inmiddels vrij zeldzaam geworden oudste nummers van het tijdschrift. Aan de andere kant: van sommige Renussen is er nog een flinke voorraad. Wanneer iemand

een exemplaar mist (nooit ontvangen, zoekgeraakt, uitgeleend met fatale gevolgen, of zelfs van voor dat men lid geworden is) en dat toch wel graag zou hebben, wil het bestuur best een exemplaar afstaan (uiteraard alles in het redelijke). Men wende zich daartoe schriftelijk tot het bestuur, Geregracht 50, 2311 PB Leiden, of per e-mail: p.j.m.de.baar@leiden.nl

In het kader van het aanhalen van de goede betrekkingen tussen AWN-Rijnstreek en de gemeentelijke archeologen van Leiden is tussen het bestuur en mw. Brandenburg afgesproken dat op een nog nader overeen te komen tijdstip er een rondleiding zal plaatsvinden in de ruimten aan de Hooglandsekerkgracht, die thans bij het gemeentelijk Archeologisch Centrum in gebruik zijn. Dit staat geheel los van de plannen (zoals hierboven door Menno Dijkstra ontvouwd) om t.z.t. onze werkruimte naar deze vertrekken te verhuizen, maar op deze manier kan een ieder wel een goed idee krijgen van de mogelijkheden en onmogelijkheden van dit fraaie pand. Dit zal plaatsvinden op een zaterdagmiddag. Op de lezing van 19 januari zal aan de aanwezigen gevraagd worden welke zaterdag hun voorkeur heeft, opdat de groep zo groot mogelijk kan zijn. Komt dus allen naar deze lezing! Degenen die niet aanwezig kunnen zijn, kunnen in de dagen na 19 januari bij een van de bestuursleden informeren welke datum het geworden is. Deze zal liggen in januari of februari, want de thans nog lopende expositie (zie ook hieronder) sluit op 28 februari. Drukbezette leden kunnen beter maar niet vergeten op 19 januari hun agenda mee te nemen, zodat ze niet verrast worden.

Wie ter voorbereiding op dat bezoek trouwens wat meer wil weten over de (bouw)geschiedenis van het weeshuiscomplex, kan het best daartoe het boek lezen van Jan Dröge, *'Waar de wezen in de gevel staan'. De bouwgeschiedenis van het Heilige Geest- of Arme Wees- en Kinderhuis aan de Hooglandsekerkgracht te Leiden* (Leiden 1990), 64 p. Vanzelfsprekend beschikt het Gemeentearchief over een lading lectuur over het Weeshuis om respect voor te krijgen plus een heel groot en heel oud archief, dus wie nog meer wil weten kan zijn hart daar wel ophalen.

Tot slot nog iets over de inhoud van de collectie-Hardenberg. Het gaat hier te ver om een complete catalogus van al het materiaal te bieden, maar een korte aanduiding kan toch wel gegeven worden. Het meeste dateert trouwens uit de zeventiger en tachtiger jaren en loopt uiteen van eenvoudige Aula-pockets tot dikke, fraaie boekwerken. Er is ook heel wat buitenlands materiaal bij, dat niet iedere beroepsarcheoloog in zijn kast zal hebben staan, en uiteraard ook in de drie belangrijkste vreemde talen. Om eens wat te noemen (zonder tot een uitvoerige beschrijving over te gaan): *Techniques of Archeological Excavation*, door Philip Barker, *Archaeology. Theories, Methods, and Practice*, door Colin Renfrew; *Prehistoric Technology*, door S.A. Semenov; *Archaeological Atlas of the World*, door D. en R. Whitehouse, naast *Das grosse Bilderlexicon des Menschen in der*

Vorzeit, door J. Jelinek; *5000 Jahre Feuersteinbergbau*, door G. Weisgerber, of *Préhistoire de France*, door Franck Bourdier. Misschien valt het hier al een beetje op: het accent ligt enigszins bij de prehistorie, maar dat wil niet zeggen dat er niets of maar weinig zou zijn over de Romeinse Tijd of de Middeleeuwen. Zo kunnen genoemd worden *Gewoon aardewerk uit de Romeinse legerplaats en de bijbehorende grafvelden te Nijmegen*, door P. Stuart; *De Steenbakkerij in de Nederlanden tot omstreeks 1560*, door J. Hollestelle; *Houten kappen in Nederland 1000-1940*, door Herman Janse; *Opgravingen in Amsterdam. 20 jaar stadskernonderzoek*, door Jan Baart; *Excavations at Dorestad 1*, door W.A. van Es; *Van Bos tot Stad. Opgravingen in 's-Hertogenbosch*, door H.L. Jansen; en *Steden in scherven 1, Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, door Michiel Bartels. Daarnaast is er een en ander over methodologie en het exposeren van vondsten, relatief veel over vuursteen, en vanzelfsprekend haast alle AWN- publicaties, relatief weinig over de geschiedenis van Leiden en omgeving, reeksen als *Westerheem* en *Bodemonderzoek in Leiden* – helaas te veel om alles op te sommen. Maar hopelijk kan dus op enige termijn hierin een grote stap voorwaarts gezet worden!

EXPOSITIE KAMERLINGH ONNESLABORATORIUM VERLENGD

De opening van het nieuwe Archeologisch Centrum van de gemeente Leiden in het voormalige Weeshuis, Hooglandsekerkgracht 17, ging gepaard met een tentoonstelling van de vondsten die gedaan zijn bij de opgraving in de voortuin van het Kamerlingh Onneslaboratorium aan het Steenschuur, '(Op)sporen van een kruitramp: de opgraving Kamerlingh Onnes Laboratorium in beeld'. Zeer velen (meer dan 2000 personen) hebben al gebruik gemaakt van de mogelijkheid een deeltje van dit fraaie gebouwencomplex en tegelijkertijd de expositie te bekijken. Vanwege dit succes is besloten de expositie te verlengen tot eind februari. Wie hem nog niet gezien heeft, moet zeker niet aarzelen hiervoor tijd uit te trekken. Zonder enig voorbehoud kan gesteld worden dat alles zeer de moeite waard is en dat wel niemand teleurgesteld zal weggaan. Integendeel!

De openingsuren zijn op maandag, woensdag, vrijdag en zaterdag van 13.00 tot 17.00 uur. Toegang gratis. Bovendien zijn er vrijwilligers aanwezig, merendeels ook betrokken bij de uitwerking van de opgraving, die gaarne bereid zijn een en ander nog nader toe te lichten. Kortom: gaan! Wie ook de administratieve ruimten van het Archeologisch Centrum wil zien, moet zich aansluiten bij de hierboven genoemde rondleiding op een nog nader vast te stellen zaterdagmiddag.